

PITANJA I ODGOVORI

O POMICANJU ENKLITIKE
PREMA POČETKU REČENICE

Piše nam jedan naš čitalac, inače urednik naučnog časopisa i naučnih izdanja, kako ima neprilikâ i s piscima i s lektorima pri jezičnom redigiranju tekstova. S jedne strane pisci su vrlo osjetljivi na svaku promjenu svoga teksta, a s druge strane lektori mijenjaju tekstove i ondje, gdje se čini, da nije ni potrebno. S tim u vezi postavlja nekoliko pitanja o jezičnim izričajima, koji se češće pojavljuju.

Prvo je pitanje, »može li se pomicanje enklitike prema početku rečenice smatrati normalnom pojavom u razvoju hrvatskoga književnog jezika (osim, dakako, nekih pretjeranosti, kao što je na primjer odvajanje enklitikom složenih imena ili imena i prezimena)«. To pitanje postavlja stoga, što jedan njegov suradnik tvrdi, da prebacivanje enklitike prema početku rečenice nije neka organska pojava u razvoju hrvatskoga književnog jezika, nego »neke vrste politička demonstracija« negativnog političkog osjećanja, »s kojim se je, uostalom, i pojavila«.

Da bi se dao odgovor na to pitanje, valja nešto reći o redu riječi u našem jeziku, jer položaj enklitike u rečenici ide u to poglavlje gramatike. Red je riječi u našem jeziku prilično slobodan pa najčešće ovisi o važnosti pojedine riječi u rečenici. Premda pri običnom redu riječi subjekt dolazi ispred predikata (*Vino i mudroga pobudali*), ipak u rečenici, kojom želimo osobito istaći glagolsku radnju, može predikat stajati i ispred subjekta (*Stigli su svi borci osim Marijana*). Slično je i s drugim dijelovima rečenice, pa je čak i položaj enklitika u rečenici dosta slobodan, iako su one kao riječi bez naglaska vezane na neka određena mjesta u rečenici. Tako je poznato, da enklitika ne može stajati na prvom mjestu u rečenici, a ako koja ipak stoji, tada

dobiva akcent i zapravo prestaje biti enklitika. Enklitika ne može stajati ni na početku drugoga dijela rečenice, koja je prekinuta uklopljenom rečenicom, no protiv toga dosta griješe naši novinari. Određen je i položaj enklitike iza nekih veznika, a i položaj enklitikâ jedne za drugom, ako ih ima više. U svima drugim slučajevima odlučuje opći red riječi u rečenici po načelu važnosti pojedinih dijelova rečenice. Da to ogledamo na nekoliko primjera!

Ako rečenicom ne ističemo neke njezine dijelove, tada je subjekt redovno na prvom mjestu, predikat na drugom, objekt stoji iza prelaznoga glagola, atribut ispred glagola, apozicija bez dodatka ispred imenice. Takva bi na pr. bila rečenica: *Naši rudari jutros iskopaše deset tona ugljena*. U takvim rečenicama enklitika redovno teži na drugo mjesto u rečenici: *Naši su rudari jutros iskopali deset tona ugljena*. To nam potvrđuje narodni govor novoskokavskog područja, narodna književnost, a i noviji književnici, i hrvatski i srpski, i iz 19. i iz 20. stoljeća. Potvrde za na rodni jezik nalazimo u Maretićevoj *Gramatici i stilistici*, a iz književnog jezika hrvatskog ili srpskog eto nekoliko primjera: *Neki je čovjek stajao poda mnom* (V. Nazor, 71¹); *Sve je to samo firma* (S. Kolar, 122); *A sve je to bilo teško* (M. Krleža, 137); *A ta je ideja grizla i kopala u Lobarcu Štefu cijelo vrijeme putovanja* (M. K., 146); *Crni se zemljokoci dizali od granata lijevo i desno* (M. K., 154); *Najveća je gomila naroda kraj puta, na jednoj položitoj rudini* (S. Ranković, 195); *Seljani su ga sretali svakog časa* (S. R., 79); *Marko se u onom uzbuđenju, ne*

¹ Nazorovi, Kolarovi i Krležini primjeri potječu iz njihovih pripovijedaka u zbirci *Moderni hrvatski pripovjedači*, Zagreb, 1934. Lazarevićevi su primjeri iz zbirke *Pripovetke*, Beograd, 1950., Rankovići iz *Gorskog cara*, Bgd, 1950., sve u izdanju Jugoslavenske knjige.

znajući šta da radi, okrete da pođe kući (S. R., 92); *Drugi su svi bili zaneti u nekakav razgovor* (L. Lazarević, 38); *Hajduci se još htedoše odupreti* (L. L., 130); *Ana mi ne dade odgovoriti* (L. L., 49); *Druge smo pak večeri promatrali malenu, a' blistavu repaticu* (V. N., 65) i t. d., i t. d.

Pri takozvanom retoričkom redu riječi, t. j. onda, kad pojedine rečenične dijelove posebno ističemo, i enklitika dakako mijenja svoje mjesto, pa je ne nalazimo ispred glagola, na drugom mjestu u rečenici, nego iza glagola. Kada na pr. Nazor počinje novo poglavlje svoje pripovijetke i osobito ističe adverbnu oznaku mjesta, enklitika se nužno nalazi iza glagola u toj rečenici: *U prizemnoj sobi sjedio je za stolom stari župnik* (V. N., 71). Kao uvodna rečenica u novo poglavlje ta bi rečenica bila neprilična s enklitikom na drugom mjestu (*U prizemnoj je sobi sjedio za stolom stari župnik*), premda je teoretski moguće, da i tu enklitika dođe na drugo mjesto. Ovdje bi lektorova intervencija bila i šablonska i štetna. Isto je tako i u Krležinu početku poglavlja: *Ova historija jednoga detalja bitke kod Bistrice Lesne napisana je u počast pokojnoga gospodina desetnika Peseka Mate i sedmorice mrtvih domobrana* (M. K., 136). Slični su i ovi primjeri: *U jednom trenu sjatila se djeca sa svih strana* (S. K., 121); *Za jedan trenutak uzbuni se cela sreska kuća* (S. R., 48); *A na velikom studentu sabrale se devojkje* (S. R., 53); *I na mom drugu Joci video se jedan težak utisak* (L. L., 154); *U taj par čuše se nečiji koraci niz stepene* (L. L., 48); *Toga dana bila je nedelja* (L. L., 159) i t. d., i t. d.

Premda iznesene varijante obuhvaćaju pretežnu većinu slučajeva, ipak bi bilo pogrešno držati, da valja sve slučajeve pod njih podvoditi. Ima rečenica, u kojima rečenični akcent prebacuje enklitiku u retoričkom redu riječi na drugo mjesto u rečenici, a u redovnom ili gramatičkom redu riječi dalje, pa i iza glagola. Tu su dakako odlučne »vrednote govornog jezika«, kao što će nam pokazati slijedeći

primjeri: *Doktor Goranić stalno se derao: »živila širokogrudnost!«* (S. K., 128); *Odjednom se sva gora prolomi od vike i pucanja* (S. R., 124); *Ali sam se tek iznenadio kad udoh u sobu* (L. L., 244); *Ali sutra se promijeni kod crkve sve* (L. L., 95); *Sasvim se lepo sećam toga somuna* (L. L., 158); *Taj »naš Rucner« pročitao je u životu nekoliko knjiga* (M. K., 417); *Sve to izgledalo je smiješno i neshvatljivo u jedan mah* (M. K., 151) i sl.

Ako tako gledamo na položaj enklitika u rečenici, onda možemo zaključiti, da su pogrešni svi šablonski pokušaji rješavanja toga pitanja. Premda uistinu postoji u našem jeziku težnja za smještajem enklitike na drugo mjesto u rečenici, ipak ima opravdano i drugih mogućnosti. O položaju enklitike u rečenici odlučuje dakle kontekst, sastav rečenice, rečenični akcent, koji odgovara određenoj situaciji. O tome bi bilo vrijedno potanje raspraviti u posebnom, opširnijem članku. Ipak, ako razgledamo tekstove naših pisaca, vidjet ćemo, da je u većini slučajeva enklitika na drugome mjestu u rečenici, i to od davnine, bez ikakve veze s političkim nadmudrivanjem. No onaj manji broj slučajeva s enklitikom iza glagola upozorava lektore, da budu oprezniji, da ne šabloniziraju, da čitaju rečenice, ako treba i naglas, u kontekstu, s rečeničnim akcentom, koji će im biti najbolji putokaz za rješavanje takvih pitanja. A one, koji u takvim pitanjima gledaju političke demonstracije, najbolje pobijaju tekstovi hrvatskih i srpskih pisaca 19. i 20. stoljeća. Uopće, većina se jezičnih pitanja najbolje rješava s književnim tekstom u ruci.

Ljudevit Jonke

POJEDNOSTAVITI ILI POJEDNOSTAVNITI?

»Dogovorili su se, da evidenciju pojednostave«, čitamo u jednom tekstu. Ne ki pišu i *pojednostavne*. Šta je pravilnije?

Pojednostaviti je složenica od glagola staviti: *po-jedno-staviti*. Ali se u našoj rečenici ne misli ni na kakvo stavljanje,